

Рецензия
от
проф. д.ф.н. Иван Добрев

за дисертационния труд на Илина Красиминова Лулейска
“Житийни текстове за св. Сава Освещени в историята
на българската книжнина”,
представен във Филологическия факултет на ЮЗУ за придобиване на
образователната и научна степен “доктор”.

Научен ръководител на докторантката е проф. д-р Маргарет
Димитрова.

Докторантката Илина Лулейска е родена през 1988 г. в Благоевград. Средно образование и висше образование, специалност “българска филология”, тя е завършила в родния си град. След като е зачислена за придобиване на образователната и научна степен “доктор” във Филологическия факултет на ЮЗУ, Катедра по литература, Лулейска действа енергично, целенасочено, организирано и дисциплинирано, своевременно набавя фотодокументация за необходимите ръкописни агиоложки текстове, известна част от които се намират в чужбина, и се справя с немалък по обем старобългарски наративен материал, който за по-леко литературно сравнение и читателска достъпност полупревежда, полупреразказва на новобългарски. В хода на работата тя усвоява редица непознати и неприсъщи на нея методи и похвати за филологическо проучване, усвоява началата на едиторската техника, запознава се в основни линии с литературата, посветена на християнския житиен жанр и от нейните позиции представя в срок и в относително завършен вид своя труд. За настойчивостта на Лулейска, съчетана с желание да осведомява научното общество за хода на проучванията си и за вече достигнатите от нея изследователски резултати свидетелстват осемте

публикации, свързани с темата на дисертацията, както и десетте доклада, четени на различни научни форуми у нас и в чужбина. Това са преди всичко лични постижения, които представят в добра светлина не само дисертантката, но и качественоста на докторантската институция в ЮЗУ, както и състоянието на палеославистиката в Благоевград, която от десетина години насам е в ръцете на талантиливи наши ученици. След подробното и внимателно обсъждане на представения труд в катедрата по литература, както личи от предоставената ми документация, с категорично изказано всеобщо одобрение за стореното, заседаващата колегия, разширена с външни лица, е взела единодушно решение да допусне своята докторантка до публична защита.

В окончателния си вид, след кратка, но съществена, по настояване на проф. Климентина Иванова доработка, в хода на която са отстранени някои композиционни слабости на предходния вариант, дисертацията е разгъната на 522 стр. Освен увод тя съдържа три глави, посветени съответно на житието на св. Сава Освещени от Кирил Скитополски (VI в.), което около четири века след това е било преведено в Цар-Симеонова или Цар-Петрова България, на по-късно съставеното (в X в.) метафрастово житие на св. Сава Освещени (с български превод от XIV в.) и на агиографския текст за св. Сава Освещени в новобългарските дамаскинарски сборници, около гръцките оригинали на който има нерешени въпроси. Към гореупоменатите четири възлови части на дисертацията са прибавени (1) заключение, (2) пространна библиография, която предоставя за информационно ползване на читателя 235 заглавия, свързани с темата, и (3) две много ценни приложения, едното от които е издание на Хилендарския ръкопис № 226 (метафрастова редакция, а другото е представена първата и третата версия на дамаскинарския вариант.

От аналитичния прочит на труда личи, че пред нас е принос към българската средновековна преводна агиология, която е съществен дял от нашата средновековна литература. От една страна, стойността на стореното от Лулейска е археографска, но се знае, че без изяснена и уточнена археография и съвестно издадени текстове не е възможно по-нататъшно постъпателно движение на литературната наука. От друга страна, наблюденията на Лулейска обогатяват нашето познание за същността на житийния жанр. Да се привлекат всички възможни текстове и редакции на славянските преводни жития, посветени на св. Сава, не е било реалистично и докторантката, която добросъвестно е отбелязала празнотите в работата си (главно поради липса на достъп до част от ръкописи), си е дала ясна сметка за това. Но включеният материал е достатъчно представителен. Не можем да очакваме генерални по замисъл и непосилни по мащаб обобщения в дисертация, която е посветена на едно едничко култово лице, на св. Сава Освещени, макар че то чрез преводната ни книжнина, посветена на великия анахорет, литературно присъства у нас в продължение на цяло хилядолетие, от X в., та чак до XIX в.

Основната цел на докторантката очевидно е била да се разясни цялото чрез щателен разбор на единичното, това пък е изисквало от нея не само изследователско търпение, внимание и усет към филологическия детайл, но и самоограничение. Наивно е да се мисли, че на настоящия етап от научното си развитие (всъщност преди три години, когато се е заела с тезата си) Илиана Лулейска не си е поставяла, поне в мечтите си, и по-широки задачи и това е загатнато в увода – сам по себе си стремежът да се излезе на необятен изследователски простор е белег на научна зрялост. Не зная до каква степен подобни пориви по различни причини бързо не са се натъквали на съпротивата на материала. Но оценявам задължителната в подобни случаи съдържаща роля на благоразумния научен

ръководител проф. Димитрова, която немалко е способствала да се достигне до предвидими и стабилни положителни резултати. За целта е бил избран и поставен в изпълнение най-добрият стратегически план. Той вече е изпълнен качествено, но остават още въпроси. И затова бих искал да видя в бъдеще повторно завръщането на Илина Лулейска към темата, понеже не смятам, че тя е изчерпана. Предстоят занимания във вече по-спокойна обстановка и ясно очертана от авторката перспектива. Доколкото ми е известно, разликата между палестинското и египетското монашество не е обследвана. А тя има значение за културния модел, композицията и съдържанието на иноческото житие. Теоретичната база, на която нашата известна специалистка, д-р Диана Атанасова, е стъпила в полезната си книга, цитирана в дисертацията, е необходима, но не е достатъчна. По-далечни пътища повеждат и отвеждат към архаичния наратив, те са много по-древни от пътищата към западноевропейския романс, и неотклонно водят и към късноантичния роман (в изследванията на Ольга Фрейденбург), и към старата вълшебна приказка (в изследванията на Владимир Пропп). Що се отнася до чисто християнската традиция, препоръчвам на Илина Лулейска да изучи най-внимателно фундаменталния културоложки труд на Usener, посветен именно на Кирил Скитополски като житиеписец на св. Сава Освещени и същевременно като историк на палестинското монашество. Тази класическа студия в много отношения превъзхожда сходния по съдържание и цитиран от докторантката труд на Festiguer на същата тематика.

Ще отбележа, че главното, което засега е могла да предвиди дисертантката, е постигнато. Основно внимание е обърнато на археографско-текстоложката част на въпроса, уверено, компетентно и настойчиво са идентифицирани и разграничени преводи и редакции, основни преписи и компилации. За мен остана неясно само едно,

защо в автореферата (но само там, поради недоглеждане, техническа грешка или недоизчистена неточност) св. Кирил Йерусалимски, живял през IV в., е обявен за житиеписец на св. Сава Освещени, който се е подвизавал през VI в. (!!).

Глава първа е посветена на житието на св. Сава, написано от Кирил Скитополски. Тук нямам съществени възражения с едно изключение — венецът не е старозаветен символ на божията благодат, както пише Лулейска. Доколкото може да се съди от нумизматиката, която в своята образност има древна антична основа, той е римска награда на героя – победител (победата в случая е на анахорета срещу козните на дявола в монашеското храбро воюване). Личен принос на авторката виждам в това, че се е опитала да сближи текста за св. Сава в Зограф. 94 от XIV в. с текста в Макариевите четиминеи, които, както се знае, са късно възникнал свод. Приемам, че в приписката от Йерусалим βουλγαρικόν е епитетна форма за им. п. ед. ч., както е склона да мисли и Лулейска.

Втората глава е посветена на старобългарския превод на Метафрастовото житие на св. Сава Освещени. Основен славянски ръкопис е Хил. 226 от XIV в., среднобългарски извод, съпоставим с молдовския ръкопис Драгомирна 706 от XV в. Тази метафрастовска житийна версия се отличава от текста в Рилския панигирик на Владислав Граматик от 1479 г. и в два други ръкописа, единият от които има компилативен характер. Извършени са редица съпоставки, от които са направени частни изводи, обобщени в седем точки. На мнение съм, че при обследване на метафрастовата традиция (има пред вид житието на св. Сава Освещени) би следвало да се оползотвори и наръчникът на Ерхард, от който досега у нас пълноценно се е възползвала само д-р Диана Атанасова.

Не са оставени без внимание и агиографските текстове за св. Сава в т. нар. дамаскинарски сборници, на които е посветена третата

глава. Произходът на този вариант на житието не е ясен, близки гръцки протографи в материала, с който работи Лулейска, липсват, което е основание да се мисли за домашна агиографска обработка. Обследвани са десет дамаскина, от които се вижда, че дамаскинарската традиция предлага само няколко подбрани епизода, които са засвидетелствани най-важните характеристики на светеца и като жизнено поведение, и като модел за подражание. В класификацията, която предлага докторантката, са използвани и езиковедски критерии. От социоложка и литературна гледна точка определен интерес представляват установените от Лулейска начини, чрез които текстът става по-ясен и по-разбираем в народна среда с неособено висока грамотност. Естествено е било да се потърси и по-проста композиционна структура на самото четиво. Както е и станало.

В заключение ще изтъкна, че оценявам по достойнство подхода на Лулейска към житията на св. Сава Освещени, който са спазени два основни принципа на изследване:

1. Литературно-аналитичен, ще рече редакционно-византийски. По същество той е мисловен и разсъдителен, идеалистичен при оценката на дометафрастовите и метафрастовите агиографски творби, в които със сравнителна методика, която трябва да се подобри, се търси съвършеният образ.

2. Книжовно-езиков, ще рече български културоложки принцип, който може да се нарече и утилитарен, той противопоставя додамаскинарската традиция на дамаскинарската.

Приложената справка за научните приноси в дисертацията отразява точно и обективно естеството на извършената работа и на резултатите, които са произтекли от нея. Трудът е писан с голямо старание и настойчивост и притежава всички необходимите качества на неговия автор бъде дадено от научното жури образователната и научна степен “доктор” по Шифър 2.1 Направление : Филология;

Специалност : Българска литература (Стара българска литература).
Като член на научното жури ще гласувам положително.

София, 17 декември 2016 г.

Рецензент:

проф. д.ф.н. Иван Добрев